

чотирма заходами на рік і намагаємося за досить короткий час дати максимум корисної інформації. Через брак коштів немає змоги й перевірити, як на місцях втілюються нові ідеї, методичні рекомендації.

На сьогодні в нашій ЦБС є дві бібліотеки, яким уже жодні заходи не допоможуть. Тут практично потрібно починати з нуля. У такому випадку найдешевшим варіантом цивілізованого вирішення проблеми є надання можливості ЦРБ використовувати в роботі «Бібліобус». Але, як завжди, постає питання фінансування – транспорт потребує бензину і ремонту. Знову розраховувати на заробітну плату бібліотечних працівників?

Інша проблема: чому фірми, які надають послуги зв'язку, кабельного телебачення і т. п. відмовляють

селам у забезпеченні своїми послугами? Відповідь дуже проста: тому що все це є дуже затратним, втрачуючи обладнання, перспективи, якість, кількість абонентів, персонал. Як же тоді вижити сільській бібліотеці? Хто ж у змозі потягнути цей збитковий «віз», окрім державного бюджету?

Твердо переконана, що бібліотечні працівники сіл, селищ, районних центрів мають багато цікавих ідей, нереалізованих проектів і, як показує співпраця з програмою «Бібліоміст», прагнуть, щоб їх бібліотеки жили повноцінним життям, повною мірою виконуючи функції інформаційних, культурних і дозвіллевих установ.

Ось такі думки викликала стаття.

ПОСТАТІ КУЛЬТУРИ

Н. Березюк,
головний бібліограф Центральної
наукової бібліотеки
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

НЕВІДОМИЙ БІБЛІОГРАФ: АКАДЕМІК І. СРЕЗНЕВСЬКИЙ (1812–1880)

ІЗМАЇЛ Іванович Срезневський відомий у світовій науці і культурі як видатний філолог-славіст, історик, археограф, палеограф, етнограф і книгознавець. Однак його діяльність як бібліографа, на жаль, ніхто не досліджував, хоча праці вченого в цій царині є невід'ємною складовою вітчизняної бібліографічної культури другої половини XIX ст. Пропонована стаття – лише спроба доторкнутися до цього важливого аспекту діяльності видатного науковця.

Народився Ізмаїл Іванович 1(13) червня 1812 р. в Ярославлі, в родині професора Демидівського училища вищих наук Івана Овсійовича Срезневського. Невдовзі після народження сина батька перевели до Харківського університету.

У 1826 р. 14-річний Ізмаїл вступив на етико-політичне відділення філософського факультету Харківського університету. Під час навчання захоплювався українською старовиною, народною творчістю. Очоловав молодіжний гурток харківських романтиків – шанувальників літератури та етнографічної старовини, які прагнули духовного розвитку жителів рідного краю. Членами гуртка були І. Росковшенко, брати Євещькі, О. Шпигоцький, М. Костомаров, А. Метлинський, В. Пассек, І. Петров, І. Бецький, А. Хиждеу та ін. Ізмаїл Іванович, який половину життя провів в Україні, гаряче її любив і ніколи не забував свої студентські роки. Він зазначав: «С воспоминаниями о Харьковском университете нераздельно во мне и самое дорогое признание, что в своей жизни я обязан ему многим и многим» [27, с. 288].

Після закінчення в 1829 р. університету І. Срезневський служив у Харківському дворянському зібранні, Совісному суді.

У 1831 р. І. Срезневський разом з І. Росковшенком видали «Украинский альманах», до якого ввійшли народні пісні, твори харківських літераторів, вірші самого Ізмаїла Івановича, а також його перша лінгвістична праця «Мысли и замечания». Крім того, там було вперше надруковано українською мовою частину поеми О. Пушкіна «Полтава» у перекладі О. Шпигоцького. За визначенням фахівців, «Украинский альманах» став первістком української альманахової журналістики.

Влітку 1832 р. Ізмаїл Іванович вирушив у подорож до колишньої Запорізької Січі. Зібрані під час неї етнографічні матеріали дали змогу видати збірник «Запорожская старина», шість книг якого побачили світ у 1833–1838 рр. і отримали високу оцінку М. Гоголя, М. Костомарова, М. Максимовича, Т. Шевченка. Це сприяло пробудженню в суспільстві інтересу до української історії, етнографії та фольклору.

27 жовтня 1833 р. І. Срезневського було призначено бібліотекарем Харківської публічної бібліотеки. Він з великою відповідальністю поставився до виконання своїх обов'язків. Уже через рік вийшов укладений ним систематичний каталог бібліотеки, фонд якої, створений на пожертвування міського дворянства, нараховував 846 книг. Каталог мав назву «Систематический указатель книг и рукописей, находящихся в Харьковской публичной би-

блиотеке» [1]. Укладач розподілив літературу на десять розділів, кожний з яких дістав літерне позначення (індекс), що відповідає першим десяти літерам російського алфавіту. За допомогою індексів він виділив комплекси наук, окремі наукові дисципліни, жанри художньої літератури.

На жаль, систему класифікації книг, розроблену І. Срезневським, у спеціальній літературі висвітлено не дуже широко. Вперше на неї звернула увагу Н. Фрідьева у своїй дисертації «Публичная, общественная и народные библиотеки Харькова до 1917 г.». Вона зазначала, що «достатня стрункість, вдале поєднання букв і цифр для індексації, принцип десятковості, покладений в її основу, робили цю систему простою, зручною в користуванні» [23, с. 53]. За словами видатного українського бібліографа І. Корнейчика, І. Срезневський був «першим з вітчизняних бібліографів, який почав застосовувати індекси для систематизації літератури» [24, с. 61].

У 1837 р. І. Срезневський захистив у Харківському університеті магістерську дисертацію та як ад'юнкт-професор кафедри політекономії і статистики почав викладацьку діяльність. У 1839 р. було опубліковано його історико-краєзнавчу розвідку «Историческое обозрение гражданского устройства Слободской Украины со времени ее заселения до преобразования в Харьковскую губернию», першоджерельний характер якої і нині відзначають історики.

У вересні 1839 р. Міністерство народної освіти відправило І. Срезневського у закордонне відрядження до слов'янських країн. Упродовж 1839–1842 рр. невтомний харків'янин побував у Богемії, Моравії, Словаччині, Лужиці, Істрії, Далмації, Чорногорії, Сербії, Польщі, Чехії. Вивчав там мову, побут, фольклор, працював в архівах і бібліотеках. Із закордонного відрядження він повернувся вже сформованим словесником.

Восени 1842 р. І. Срезневський почав читати лекції зі слов'янознавства у Харківському університеті. В 1846-му за дослідження «Святинища и обряды языческого богослужения славян по свидетельствам современников и преданиям» йому, першому в Росії, було присвоєно учений ступінь доктора слов'янської філології.

Обробляючи матеріали закордонного відрядження, вчений у своїх дослідженнях почав здійснювати огляди слов'янської літератури. Зокрема, він провів лінгвістичний аналіз наріччя лужицьких сербів, написавши «Исторический очерк серболужицкой литературы» (1844). Нарис «Очерк книгопечатания в Болгарии» (1846) став першим історико-бібліографічним дослідженням новоболгарської друкованої продукції за період 1806–1845 рр.

У працях «Взгляд на состояние литературы у западных славян» (1847), «Вук Стефанович Караджич: очерки биографический и библиографический» (1846) І. Срезневський виступив досвідченим бібліографом та оглядачем стародавньої літератури і сучасних йому літературних течій. Восени 1846 р. він одержав дозвіл на опрацювання

пам'яток стародавньої писемності в бібліотеках Санкт-Петербурга.

На початку 1847 р. І. Срезневський, за запрошенням, переходить до Петербурзького університету, де працює до кінця життя, обіймаючи посади професора, керівника кафедри слов'янської філології, декана історико-філологічного факультету (1855–1880), ректора (1861), поєднуючи їх із плідною роботою у Головному педагогічному інституті (1848–1859).

8 лютого 1849 р. І. Срезневський виступив на щорічному урочистому заході в університеті з промовою «Мысли об истории русского языка», яка мала широкий резонанс і яку було тричі опубліковано. Вчений накреслив основні етапи історичного шляху, котрий пройшли у своєму розвитку східнослов'янські мови. Вперше було поставлено завдання вивчення мови у зв'язку з історією народу, подано ґрунтовну характеристику ознак української мови, що відрізняють її від російської. Після виходу у світ цієї роботи вчений повністю присвятив себе вивченню та публікації пам'яток давньослов'янської і церковнослов'янської писемності.

У 1849 р. І. Срезневського було обрано ад'юнктом Другого відділення російської мови і словесності Академії наук. З 1851 р. він – екстраординарний, а з 1854-го – ординарний академік Петербурзької академії наук. У 1850-му став членом Російського археологічного товариства, був активним учасником трьох його з'їздів.

Ще в 1849 р. Ізмаїл Іванович виступав за створення друкованого періодичного органу російської і слов'янської філології. Але його мрія здійснилася лише в 1852 р., коли почали виходити «Известия Императорской Академии наук по Отделению русского языка и словесности». І. Срезневський був редактором і головним співробітником цього видання.

Розуміючи значущість бібліографії в науковому дослідженні, І. Срезневський завжди звертав увагу на бібліографічний супровід наукових праць. Він започаткував у журналі спеціальний розділ «Библиографические записки». За десять років у ньому було надруковано понад 600 бібліографічних матеріалів. Професійний рівень і обсяги бібліографії на сторінках «Известий...» просто вражають. Професор М. Здобнов відзначав заслуги І. Срезневського як представника слов'яно-російської бібліографії «в применении научно продуманных методов описания книг» [22, с. 20]. В анотаціях «Библиографических записок» розкривалася актуальність теми, наводилися відомості про попередні праці авторів, оцінка книги, вказувалися її недоліки. Значення цієї роботи, враховуючи відсутність галузевих бібліографічних покажчиків, важко переоцінити.

На сторінках «Известий...» друкувалися пам'ятки української народної творчості, рецензії на твори українських письменників і вчених, а також повідомлення про періодичні видання Київського та Харківського університетів.

Особливе місце в журналі займали рецензії, огляди, реферати, біографічні нариси, що супроводжувалися бібліографією основних праць. Нариси

Срезневського про видатних бібліографів початку XIX ст., зокрема О. Неустроєва, О. Бичкова, В. Ундольського, П. Строева, стали величезним внеском в історію вітчизняної бібліографії. До кожного випуску «Известий...» обов'язково додавалися покажчики (іменні, предметові, літературні).

У 1899 р., вже після смерті Ізмаїла Івановича, Академія наук видала збірник «Из библиографических статей: (1852–1855)».

Безпосереднім визнанням академіка І. Срезневського як бібліографа і книгознавця можна вважати включення його імені та бібліографічних праць видатним бібліографом А. Мезьєр до унікального «Словарного указателя по книговедению» (1926), зокрема, до його розділів «Библиографы русские» [21, стб. 54–55, 752] та «Книга в России» [21, стб. 447–448]. Розглядаючи опис рукописів як бібліографічну, а не археографічну роботу, А. Мезьєр також включила до розділу «Указатели книг рукописных и трудов по их описанию и изучению (Библиография славянорусская)» палеографічні праці І. Срезневського [21, стб. 664, 669].

Упродовж 15 років учений читав у Петербурзькому університеті курс палеографії, важливим розділом якого був опис рукописів. Професійний аналіз робіт цього плану сприяв би виявленню ще однієї грані І. Срезневського як бібліографа. Його бібліографічний спадок, внесок у становлення та розвиток слов'янорусської бібліографії гідні уваги істориків бібліографії, нашої вдячної пам'яті. Сподіваємося, що ім'я Срезневського, а також внесок в історію бібліографії інших українських учених знайдуть своє гідне місце в майбутніх перевиданнях першого біобібліографічного довідника «Українські бібліографи», започаткованого Національною парламентською бібліотекою України (2008).

Відомий як фахівець у галузі давньоруської мови І. Срезневський цікавився сучасною йому мовою художньої літератури, методикою викладання мов у середніх і вищих навчальних закладах. Важливе місце в спадщині вченого посідає книжка «Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте». Видана в 1899 р., вона складається з витягів із публічних лекцій-«бесід» вченого в Санкт-Петербурзькому університеті (1860–1861), присвячених проблемам педагогіки і методики викладання учням рідної мови. Ізмаїл Іванович вважав, що підготовка учнів з усіх предметів залежить від рівня знань рідної мови. «Народ и язык – единица неразделимая. Родной язык наш должен быть главною основою и общей нашей образованности и образования каждого из нас» [25, с. 228]. Ці слова великого славіста актуальні й у наш час.

Наприкінці 1861 р., після виходу десятого тому «Известий...», І. Срезневський пішов із журналу за власним бажанням. Вихід часопису припинився. Вчений зосередився на вивченні пам'яток давньоруської писемності: він аналізував не тільки традиційні, а й, так би мовити, речові пам'ятки, зокрема написи на монетах, хрестах, каменях тощо. Це було дуже важливо. Не систематизувавши ці скарби, не описавши їх, неможливо було продовжувати істо-

ричне вивчення східнослов'янських мов. Виявленням, описом і виданням таких раритетів займалося багато вчених, зокрема, це робили К. Калайдович, П. Строев, П. Кеппен. І. Срезневський, розуміючи, що історик мови необхідні зведені хронологічні описи відомих пам'яток писемності, видав у 1863 р. унікальний анований хронологічний покажчик «Древние памятники русского письма и языка (X–XIV вв.): общее повременное обозрение с палеографическими указаниями и выписками из подлинников и из древних списков», який не втратив свого наукового значення й нині. Дослідивши 693 пам'ятки, вчений дав їх перелік у хронології з характеристикою, вказав місця, де вони перебувають, включив праці вчених, присвячені їх аналізу, літографовані уривки з рукописних давньоруських текстів (50 назв).

Ще в 1838 р., у Харкові, І. Срезневський задумав створити словник давньоруської мови. Згодом це стало справою всього його життя. Вчений вважав, що словник вітчизняної мови – одна з найнеобхідніших книг освіченої людини, скарбниця мови. Джерелом цих скарбів були пам'ятки давньослов'янської і церковнослов'янської писемності (XI–XIV ст., частково XV–XVI ст.). Ізмаїл Іванович обробив 2 700 пам'яток, створивши систематичну картотеку, яка нараховувала понад 120 тис. прикладів і карток. Вона і стала основою головної праці дослідника – «Материалов для словаря древнерусского языка по письменным памятникам», якій він присвятив майже 40 років.

Однак завершити її І. Срезневському не судилося. 9 (21) лютого 1880 р. він помер у Петербурзі.

Після смерті академіка його учні та родина вирішили довести справу до кінця. Було видано три великих томи «Материалов...» [17]. Це стало надзвичайно важливою подією не тільки для вітчизняної, а й для всієї слов'янської науки.

Фактом визнання наукових заслуг І. Срезневського було обрання його почесним академіком 32 європейських академій і товариств, дійсним і почесним членом Київської, Московської, Казанської, Петербурзької духовних академій. Наукові досягнення вченого було вшановано чотирма університетами: Київським Св. Володимира, Харківським, Казанським і Новоросійським.

У травні 2012 р. наукова громадськість відзначала 200-річчя від дня народження І. Срезневського. Бібліографи Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у співпраці з колегами з Болгарії, Росії, Сербії, Словенії створили перший в Україні біобібліографічний покажчик, присвячений ученому. До цього видання ввійшли 1400 записів, у т. ч. описи 396 праць Ізмаїла Івановича, літератури про нього українською, російською, болгарською, словенською та іншими мовами.

Наукова спадщина І. Срезневського в галузі філології, мовознавства, археографії, палеографії, педагогіки, бібліографії, книгознавства назавжди ввійшла до історії вітчизняної і світової науки.

Бібліографічні роботи І. Срезневського

1. Систематический указатель книг и рукописей, находящихся в Харьковской публичной библиотеке. № 1. – Х., 1834. – 30 с.

2. Библиография. 1. Русская литература: «Род Княжичей». 2. Сербская литература: «Любитель просвещения». Сербско-далматинский магазин // Денница : славян. обозрение. – 1843. – Ч. 3. – С. 62–72.

3. Исторический очерк серболужицкой литературы // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1844. – Ч. 43, № 7, отд. 2. – С. 26–66.

4. Вук Стефанович Караджич : очерки биографический и библиографический // Моск. лит. и учен. сб. – М., 1846. – С. 339–369.

5. Очерк книгопечатания в Болгарии // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1846. – Ч. 51, № 9, отд. 5. – С. 1–28.

6. Библиографические записки о... сочинениях // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук. – СПб., 1852–1863. – Т. 1–10.

7. Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте // Рус. пед. вестн. – 1860. – Т. 4. – № 11. – С. 162–180; Т. 4. – № 12. – С. 265–289.

8. Обзорение филолого-археологических трудов В. В. Ганки // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук. – СПб., 1860. – Т. 9. – Стб. 265–271.

9. Труды П. М. Строева // Зап. Императ. Акад. Наук. – СПб., 1865. – Т. 6, кн. 2. – С. 279–284.

10. Обзорение научных трудов А. Х. Востокова, между прочим и не изданных // Торжеств. собр. Императ. Акад. Наук, 29 дек. 1864 г. – СПб., 1865. – С. 86–138.

11. Алфавитный указатель [к книге «Древние памятники русского письма и языка (X–XIV веков) : общее повременное обзорение с палеогр. указаниями и выписками из подлинников и из древних списков»] // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук. – СПб., 1863. – Т. 10. – Стб. 707–744.

12. Воспоминание о научной деятельности Евгения, митрополита Киевского // Сб. ст. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук. – СПб., 1868. – Т. 5, № 1. – С. 1–64.

13. Славянские рукописи Британского музея в Лондоне и Бодлейской библиотеки в Оксфорде // Изв. Рус. археол. о-ва. – 1872. – Т. 7, вып. 3. – С. 233–236.

14. Десятое присуждение Ломоносовской премии : (гр. А. А. Потемби) : чит. на торжеств. заседании Акад. наук 29 дек. 1875 г. // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1876. – Ч. 184, № 3, отд. 4. – С. 1–13.

15. Несколько припоминаний о научной деятельности А. Е. Викторова. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1881. – 23 с.

16. Из библиографических статей: (1825–1855). – СПб. : Тип. Императ. Акад. Наук, 1899. – 160 с.

17. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам : в 3 т. – СПб. : Изд-во Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук, 1893–1912. – Т. 1–3.

Видання про І. Срезневського

18. Срезневский В. И. К истории издания Известий и Ученых записок Второго отделения Императорской Академии Наук (1852–1863) / по арх. данным сост. В. И. Срезневский. – СПб. : Тип. Императ. Акад. Наук, 1905. – 142 с.

19. Халанский М. Г. Срезневский Измаил Иванович / М. Г. Халанский // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалая. – Х., 1908. – Ч. 2 : Биографический словарь профессоров и преподавателей. – С. 119–124. – Разд. паг.

20. Памяти Измаила Ивановича Срезневского : [сб. ст.]. – Петроград : Тип. Императ. Акад. Наук, 1916. – Кн. 1. – VII, 422 с.

21. Мезьер А. В. Словарный указатель по книговедению / А. В. Мезьер. – Ленинград : Колос, 1924. – 926 с.

22. Здобнов Н. В. История русской библиографии : конспект курса / Н. В. Здобнов. – 2-е изд., испр. – М., 1940. – Ч. 1 : От древнего периода до Великой Октябрьской социалистической революции. – 54 с.

23. Фридьева Н. Я. Публичная, общественная и народные библиотеки г. Харькова до 1917 года : дис. ... канд. пед. наук / Н. Я. Фридьева. – Х., 1954. – 382 с. – Машинопись.

24. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : (нарис) / І. І. Корнейчик. – К. : Книжк. палата УРСР, 1971. – 371 с.

25. Франчук В. Ю. Великий славіст / В. Ю. Франчук // Наука і культура. Україна : щорічник. – К., 1988. – Вип. 22. – С. 224–230.

26. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років / [В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін.]. – Х. : Фоліо, 2004. – 750 с. – Про І. Срезневського: с. 53, 93–95, 110, 116, 117, 519.

27. Ізмаїл Іванович Срезневський : (до 200-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / уклад.: О. С. Журавльова, Н. Г. Мацнева, Е. Д. Дроснева [та ін.] ; вступ. ст. С. Ю. Страшнюка, Є. Х. Широкопад ; наук. ред. С. Ю. Страшнюк ; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 192 с. : іл.

28. Кушнарченко Н. М. І. І. Срезневський – нове бібліографічне дослідження харків'ян // Бібл. форум України. – 2012. – № 4. – С. 55–56. – Рец. на кн.: Ізмаїл Іванович Срезневський : (до 200-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / уклад. О. С. Журавльова [та ін.]. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 192 с. : іл.

29. Михеева Г. В. Биография как фундамент воссоздания истории библиографии / Г. В. Михеева // Библиография. – 2012. – № 4. – С. 87–89.

ЛІТЕРАТУРНА СТОРІНКА

О. Бакуменко,
головний бібліограф Національної парламентської бібліотеки України,
письменник, лауреат всеукраїнських літературних премій
імені І. С. Нечуя-Левицького та імені Олександра Олеся

ПРО «ЩЕПЛЕННЯ» ЩАСТЯ В ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В останні два десятиліття тотальний наступ невігластва завдав потужного удару по здобутках нашої національної культури, літератури, всіх видів мистецтва, зокрема театру, кіно, музики. Та найбільшої шкоди зазнали дитяча література, дитяча культура, які особливо залежать

від рівня суспільного життя, стану книговидання та якості народної освіти. Проблеми дитячої літератури виникли ніби на рівному місці, хоча за радянських часів дитяча література вважалась однією з найпотужніших у світі, а нація – однією з таких, що найбільше читають у світі.